

Van tuin naar terras – een etymologische wandeling door Europa

From *Garden* to *Terrace* – A Journey Along the Origin of Words

Jos Wilmots

Abstract

An answer to the question how different languages have handled form and meaning of concepts that in Dutch vocabulary became *tuin*, *gaard*, *haag*, *park*, *laan*, *dreef*, *terras*. We start in the Dutch *tuin* [garden] inside a fence, German *Zaun* being the fence itself and English *town*, which is a whole city. Dutch *gaard* has a lot of relatives in European languages. After a walk through *hagen* [hedges], *lanen* [lanes], *dreven* [alleys] all over Europe, we land in Amsterdam "*op een terrasje van het Leidse plein ...*" [on a terrace at Leiden square ...].

Keywords

etymology, garden, terrace, square, park, lane

De herkomst van woorden *tuin, gaard, haag, park, laan, dreef* en *terras*

Dat onze *straten* Latijnse *geplaveide* wegen zijn (van het werkwoord *sternere* / *stravi* / *stratum*), weten we nog wel. Maar ook de herkomst van bv. *tuin* en *terras* verraadt de verwantschap binnen de Indo-Europese taalfamilie. En bij dat tweetal hoort nog een aantal andere, semantisch al dan niet verwante woorden :

1. tuin; 2. gaard; 3. haag / heg / hek – muur – wal – wand;
4. park ; 5. laan – avenue; 6. dreef; 7. terras

1. tuin :

- Nl. tuin : binnen de omheining
- Dt. Zaun : de omheining zelf
- E. town : een hele (ommuurde) stad > *London*
- als tweede deel ook van Gallo-Romeinse stedenamen :
Verdun < *Virodūnum*

Onze Nederlandse tuin kan een bloementuin, een groententuin, enz. zijn. Over die bloementuin staat in mijn Taalknutselboekje van 2005 onder de titel

Toewijding :

**Mijn buurman is een bloemoloog;
hij laat zijn tuin floreren:
één flambayantge regenboog
van bloemen, God ter ere.**

**Hij zaait, pikeert, verpot en wiedt,
herschikt, strooit roze korrel;
sproeit in de schaduw en begiet
zichzelf dan met een borrel.**

Maar veel bekender zijn natuurlijk de Japanse Tuin in Hasselt, de grootste van Europa, en de Tuinen van *Hoegaarden* bv. En die brengen ons bij *gaard*, zoals in de naam van het Zuid-Limburgse kloosterkasteel *Mariagaarde* en de gewone boomgaard (die tegenwoordig veelal fruitplantage heet). Al moeten we oppassen met *Hoegaarden*: daar zit etymologisch helemaal geen *gaard* in, het heeft van doen met een Germaanse persoonsnaam *Hugward*, waarvan het hier cursieve deel “hoeder” betekende.

2. gaard:

- Nederlands (boom)gaard
- Duits Garten
- Engels (Scotland) Yard
- Tsjechisch hrad burcht

• Oud-Pools	gród	stad
• Pools	gród warowny	burcht
• Russisch	Novgorod	nieuwe stad
• Servisch	Beograd	witte stad
• Hongaars	Visigrad	hoge vesting
• Fins	kartano	kasteelboerderij
• Latijn	hortus	
• Frans	jardin	
• Spaans	jardin (de flores) / huerta (moestuin)	
• Portugees	jardim	
• Italiaans	giardino	

Dat *tuin* en *gaard* naar de betekenis (semantisch) verwant zijn, is duidelijk. Beide begrippen wijzen ook in al die andere talen op een *omsloten* / *omheind* stuk grond, een aan alle kanten *omringd* gebied. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de Duitse *Garten* bij ons de *tuin* is en de Engelse *town* een *stad*. Onze *gaard* wordt in Slavische talen dan weer *stad* of *burcht* / *hoge vesting*, zoals in de naam van verscheidene steden in Midden- en Oost-Europa :

- Vyšehrad : een oud vestingstadje in Tsjechië
- Višegrad / Вишеград : stadje in het oosten van de Servische Republiek in Bosnië en Herzegovina.
- Vishegrad : een dorpje in het zuiden van Bulgarije
- Visegrád : stadje met een ruïne van een koninklijk paleis in Hongarije

Dat onze *gordel* en het werkwoord *omgorden* met *gaard* verwant zijn, zal evenmin verwonderen. Deze begrippen leiden als vanzelf naar een derde groep van woorden, die met *omsluiten* van doen hebben :

3. heg / haag / hek – muur / wand

- heg : (om)heining van geschoren struiken
- haag : ook struikgewas / laag bosje cfr. 's Gravenhage / Den Haag
- hek : van latten of metaal – dranghekken (mv.)
- muur < lat. *murus* : oorspronkelijk stadsmuur – met stenen gemetseld (cfr. de beroemde *Klaagmuur* in Jeruzalem)
- wal < lat. *vallus* : aarden ophoging
- wand < ww. *Winden* – oorspronkelijk gevlochten twijgen / takken

En wie aan het begrip *beperken* / *inperken* denkt, komt als vanzelf bij een volgende groep van woorden uit :

4. park :

- park < fr. parc / eng. park (omheining / lusthof)
- perk : direct < lat. parricus (omheind terrein)
- paradijs < lat. paradisus < gr. Παράδεισος
< een Oost-Iraanse taal : *omwalling*
- daaruit ook Hebreeuws *pardēz* (tuin)

Hier denken we aan *Hyde Park* in Londen, de *Jardin du Luxembourg* in Parijs, die wel meer is dan een *tuin*, de parken rond het Casino van Monte Carlo, rond de Vlaamse kastelen van Gaasbeek in Vlaams Brabant of Ooidonk in Oost-Vlaanderen, de kasteeltuin van Arcen in Nederlands Zuid-Limburg.

Om bij of in zo'n park te komen moet men vaak door een

5. laan :

- laan : oorspronkelijk allicht een (veld)weg waarlangs het vee liep / toegang had / gedreven werd – nu veelal geassocieerd met bomen links en rechts
- cfr. eng. *lane*
- fr. equivalent *allée* < ww. aller / gaan – toegangsweg > Duits : die *Allee*
- fr. *avenue* < ww. avenir / aankomen > Engels : *Fifth Avenue*
- fr. *boulevard* < nl. bolwerk : met hout versterkt verdedigingswerk / vesting > ringweg (op de vroegere stadswal)

De “*boelvaar*” van Hasselt bestaat uit lanen. In de nieuwere wijken van de stad (vanaf de Tweede Wereldoorlog) zijn er haast geen straten meer. Eerst was er de Casterwijk, met Vuurkruisenlaan / Oudstrijderslaan / Elf Novemberlaan / Bondgenotenlaan – allemaal vaderlandslievende begrippen. In de latere Catharinawijk werden de *lanen* naar Vlaamse humanisten genoemd : Andreas Vesaliuslaan / Justus Lipsiuslaan / Gerard Mercatorlaan / Rembert Dodoenslaan ... of naar iets jongere wetenschappen uit de Nederlanden: Jan van Helmontlaan / Jan Palfijnlaan . Op Henegauwberg werden het Kloosterlaan / Priorijlaan / Sepulkrijnenlaan / Kasteellaan. Als we het gebruik van *laan* en *straat* vergelijken, blijkt het eerste woord meer prestige te hebben, wat zelfs aanleiding kan geven tot een wat ironische interpretatie :

laan > < straat

Oudstrijderslaan > < Weggevoerdenstraat

Weerstandslaam > < Congostraat

Elf-Novemberlaan > < Elfde-Liniestraat

(wapenstilstand 1918 – naam van het regiment
officiële feestdag de beklagenswaardige soldaten)

laan > < straat

Berkenlaan > < Beukenstraat

Hazelarenlaan > < Boomkensstraat

Universiteitslaan > < Schoolstraat

De namen van de rechterkolom vinden we in de Hasseltse volkswijk Runkst.

Bij het begrip *laan* zijn we weliswaar geneigd aan bomen links en rechts te denken. Maar het kan ook gewoon om (relatief jonge) straten (in recente wijken) gaan, zoals in het grote Amsterdam: boven en rond een *Laan van Spartaan* liggen daar heel sportief bij elkaar de :

- Wim van Estlaan (in de jaren vijftig van de vorige eeuw een van de eerste Nederlandse wielrenners in de Tour de France);
- Gerrie Knetemanlaan (“De Kneet” – wereldkampioen wielrennen 1978 en razend populair, ook vanwege zijn origineel taalgebruik);
- Fanny Blankers-Koenlaan (athlete die in 1948 vier gouden medalilles won op de Olympische Spelen van Londen);
- Rinus Michelslaan (voetbaltrainer en coach van het Nederlandse elftal).

Hierbij hoort allicht de gedachte dat deze beroemdheden de *laan* geworden *straten* luister bijzetten en dat omgekeerd bij wijze van waardering hun naam aan een *laan* gekoppeld wordt. Dat gold hierboven ook voor de Hasseltse lanen met humanistennaam. Vrij recent zijn in de nieuwe Hasseltse wijk *Ekkelgaarden* zowel een *Speculaaslaan* (Hasselt noemt zich graag speculaasstad) als een *Hassaluthdreef* (“hasaluth” betekent hazelarenbos en zou de oorsprong van de stadsnaam zijn). En zo komen we bij

6. dreef :

- dreef : veldweg waarlangs het vee werd *gedreven* (cfr. *laan*)
Kasteeldreef (*Ganshoren* / *Brussel*)
Drève du Château (*Braine l'Alleud*) –
 vanuit het Brussels binnengedrongen net als bv. *blouche* < *bluts* = deuk,
drache < *drets* = regenbui, *clinche* < (*deur*)*klink*, *blinquer* < *blinken*

7. terras :

lat. *terra* (aarde) < fr. *terrasse* <

- opgeworpen aarde / aarden wal
- door mensen voor landbouw gemaakt plateau in een heuvelachtig gebied, met als doel regen niet te laten wegvloeien (rijstterrassen op Java)
- buitenzijte op een dak
- plaats buiten een horecazaak waar klanten bij mooi weer iets kunnen gebruiken
- voorgrond op een schilderij

En bij die voorlaatste betekenis, de gezelligste neem ik maar aan, hoort het liedje van Toon Hermans uit 1946, een van zijn vroege jaren : **Op een terrasje van het Leidseplein**. Is onder die naam makkelijk te vinden op het net en Youtube. De tekst is op zich al een typisch tijdsproduct, met woorden als *swingen* en *okay*, die vóór de Tweede Wereldoorlog in onze contreien niemand gebruikte.

Op ‘n zomeravond in augustus
 Zat ik met m’n ome Justus
 Op ‘n terrasje, heel gerust dus
 Waar een knul een blonde zus kust
 Dat is allemaal heel knus dus
 Op ‘t Leidseplein
 Drijf je op de filosofieën
 Grote grutten! Mens dan zie je
 Jonge paartjes vis-a-vieën (tegenover elkaar zitten)
 Bakvissen met blote knieën
 Strijkjes spelen melodieën
 ‘t Kan gezellig zijn
 Als tante zit te *theeën* (thee drinken)
 Dan geeft oompje gauw een *rondje* (met bier)
 Hij zit te *j’attendraien* (“j’attendrai” = Frans voor “ik zal wachten”)
 Op een flirtje met een blondje

Refrein :

Zo’n zomeravond op het Leidseplein
 Dan zie je mensen in de maneschijn
 Want om een uur of tien
 Kan je er heel wat zien
 Op een terrasje van het Leidseplein

Ik zat er in m’n dunne jasje
 Met m’n dure *hassebasje* (“hassebassie”, volkstaal voor “borrel”)
 Op dat *mieterse* terrasje (oorspronkelijk negatief, later “fijn / aangenaam”)
 Naast ‘n grietje met een tasje
 En d’r hondje deed een ...
 ‘t Kan gebeuren zeg
 Bij een koffie en een *zoetje* (snoepje uit zoetstof)
 Zat ze met d’r leuke snoetje
 Hier en daar een zomersproetje
 Ze gaf me nonchalant een groetje
 Ik likte aan m’n laatste vloeitje (“vloeitje” – om sigaretten in te draaien)
 En toen ging ze weg
 Had ik nog Virginia (Engels sigarettenmerk)
 Dan was ze blijven plakken
 Maar ‘k had alleen nog wat
 Eigen *teeltjes* in mijn zakken (van zelf geteelde tabak)

refrein

..... jonge gasten
 die toevallig ook terrasten
 zesendertig cent verbrasten
 Ze dronken van die *zoetstofkwasten* (citroensap met water en suiker)
 Ik vond dat het bij hun paste
 En ze zeiden vaak okay
 Eentje met een *foxtrot* jas an (Amerikaanse stapdans – modieus jasje)
 Daar heb ik de minste last van
Willy Dick weet er geen pas van (de Amerikaanse zwerversfiguur ?)
 ... *Uden Masman* – Cassanova Twee (dirigent jazzband The Ramblers)
 En toen begon er eentje met een vrouwenstem te zingen,
 Het hele stel ging wiebelen, ze zeiden iets van *swingen* (jazz-dansen)

 Want om een uur of tien
 Kan je er heel wat zien
 Op een terrasje van het Leidseplein

Bibliografie:

- VAN DER SIJS, N., P.A.F. van VEEN (1997) Etymologisch woordenboek – De herkomst van onze woorden. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
 MITZKA, Walther (1960) Etymologisches Wörterbuch. Berlin, Walter De Gruyter
 PFEIFER, Wolfgang (1989) Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. Berlin, Akademie-Verlag
 Berlin (3 Bände).
 Dictionnaire Le Petit Robert de la langue française, Le Robert (ed.) (2015)

Geciteerd:

WILMOTS, Jos (2005): Taalknutselboek, Ruys en Daal, Amsterdam

Jos Wilmots, dr. in de letteren, emeritus gewoon hoogleraar Universiteit Hasselt, België;
 dr. h. c. Palacký University Olomouc, Czech Republic;
 voormalig docent Nederlands aan de Goethe Universität Frankfurt Main – oud-voorzitter
 Internationale Vereniging voor Neerlandistiek

